

AGNIESZKA BARTNIK

Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
Uniwersytet Śląski, ul. Bankowa 11, 40–007 Katowice
Polska – Poland

CATH CATHARDA. IRLANDZKA WERSJA
BELLUM CIVILE MARKA ANNEUSZA LUKANA?
WPROWADZENIE DO TEMATU

ABSTRACT: Bartnik Agnieszka, *Cath Catharda*. Irlandzka wersja *Bellum Civile* Marka Anneusza Lukana? Wprowadzenie do tematu (*Cath Catharda*. An Irish version of *Bellum Civile* by Marcus Annaeus Lucanus?)

In the paper the author advances thesis that prose composition *Cath Catharda* can be an Irish version of *Bellum Civile* by Marcus Annaeus Lucanus. The Irish text, which consists of twenty one chapters preserved till nowadays in the form of in eight manuscripts shows surprising similarity to the Songs I-VII from the Lucanus' work. Similarities do not only concern the choice of episodes, but also specific expressions, definitions, which in fact are identical.

Keywords: *Cath Catharda*, Lucan, *Bellum Civile*, Celts, Roman poetry.

Obok greckiej i rzymskiej irlandzka spuścizna literacka należy do jednej z najstarszych w Europie. W jej skład wchodzi zarówno utwory poetyckie, jak i pisane prozą. Ich tematyka była bardzo różnorodna: od opowieści mitologicznych, tekstów o czynach herosów, przez teksty prawnicze czy medyczne po religijne. *Cath Catharda* jest jednym z trzech najdłuższych, zachowanych do dnia dzisiejszego średniowiecznych irlandzkich tekstów prozaicznych¹. Utwór został spisany po irlandzku i przetrwał za pośrednictwem dziewięciu rękopisów². Większość współczesnych edycji, w tym W. Stokesa, oraz przekłady tego tekstu

¹Dwa pierwsze to Táin Bó Cúalgne oraz Acallam na Senórach. Najstarszy z manuskryptów, w którym zachował się tekst utworu, pochodzi z XV wieku. Nie znaczy to jednak, że na ten okres należy datować powstanie tekstu. Wszystkie znane współcześnie utwory literatury irlandzkiej zachowały się za pośrednictwem średniowiecznych rękopisów. Większość z nich funkcjonowała znacznie wcześniej w wersji oralnej. Przed przyjęciem chrześcijaństwa Celtowie nie spisywali swoich opowieści.

²Utwór spisano w średnioirlandzkim. Oprócz manuskryptów H 2. 7 [MS. 1298]; D IV 2 [Ms. 992]; C VI 2 oraz Franciscan A 17, na których bazuje większość edycji, istnieją jeszcze: Gaelic xlvi [MS. 72. 1. 46]; 24 P 3 [MS. Reeves 816, 451]; 24 P 17 [MS. Reeves 836, 1070]; H 3 7 [MS. 1326] oraz D I 1 [MS. 1237]. Streszczenie utworu znajduje się także w rękopisie H 3. 18.

bazują na wydaniach opartych na czterech spośród nich: 1) datowanym na XV wiek rękopisie H. 2. 7³; 2) XVII-wiecznym Stowe D IV 2⁴; 3) C VI 2 datowanym na początek XVII wieku⁵ oraz 4) XVII wiecznym tzw. Franciscan A 17⁶. Ostatni z wymienionych manuskryptów zawiera pełną wersję utworu.

Cath Catharda czyli *Wojna domowa Rzymian* stanowi złożoną z dwudziestu jeden rozdziałów opowieść o walkach Cezara z Pompejuszem⁷. Wiele wskazuje, że tekst może być luźną adaptacją I-VII pieśni *Bellum Civile* autorstwa Marka Anneusza Lukana⁸. Bezsprzecznie w opowieści znajdziemy także nawiązania do utworów innych autorów⁹, jednak trzon przekazu wywodzi się z pracy rzymskiego poety. Samo zjawisko adaptacji czy przerabiania rzymskiego utworu przez Irlandczyków nie jest niczym szczególnym. Obecnie znana jest znaczna liczba lokalnych wersji utworów autorów zarówno antycznych jak i tworzących później¹⁰. Większość przeróbek i adaptacji powstała w średniowieczu.

Oryginalny utwór Lukana koncentruje się wokół wojny między Gajuszem Juliuszem Cezarem i Gnejuszem Pompejuszem stoczonej w latach 49–47 p.n.e.¹¹. Prawdopodobnie zamiarem autora było doprowadzenie dzieła do roku 44 p.n.e. Większość informacji o poecie pochodzi z trzech biografii Lukana zachowanych w średniowiecznych rękopisach oraz utworu Stacjusza¹². Wiadomo, że przez pewien czas obracał się on w otoczeniu Nerona, ale wkrótce popadł w niełaskę. Było to związane z odsunięciem jego wuja Seneki przez cesarza ulegającego

³ Pergaminowy manuskrypt znany także jako MS.1298 znajduje się w Trinity College w Dublinie. Tekst utworu zaczyna się na stronie 376, a kończy na 390 – zob. T.K. Abbott, E.J. Gwynn, *Catalogue of the Irish manuscripts in the Library of Trinity College, Dublin*, Dublin 1921, s. 78–80.

⁴ *Catalogue of the Stowe Manuscripts in the British Museum*, vol. 1–2, London 1895–1896; por. K. Mulchrone, T.F. O’Rahilly, E. FitzPatrick, A.I. Pearson, *Catalogue of Irish manuscripts in the Royal Irish Academy*, 8 vols, Dublin 1926–1970, s. 3297–3307.

⁵ Rękopis z 1633 roku. Obecnie znajduje się w Royal Irish Academy.

⁶ Manuskrypt papierowy spisany ok. 1616 roku.

⁷ *In Cath Catharda: The Civil War of the Romans*, ed. W. Stokes, Leipzig 1909.

⁸ J.R. Harris, *The Middle Irish adaptation of Lucan’s Bellum Civile: an exercise in creative conventionality*, „Egise: A Journal of Irish Studies” 28, 1995, s. 103–128.

⁹ Prawdopodobnie opis podboju Brytanii pochodzi z relacji Bedy (*Hist. Eccl.* I, 2), a opis wydarzeń po śmierci Krassusa z pracy Florusa (*Florus*, 13). Część badaczy uważa, że autor korzystał także z tekstów Orozjusza, Izydora czy fragmentów komentatorów poematu Lukana, a nawet z Biblii – zob. J.R. Harris, *Adaptations of Roman Epic in Medieval Ireland: Three Studies in the Interplay of Erudition and Oral Tradition*, New York 1998.

¹⁰ Na przykład wersja fragmentu *Odysei* Homera pt. „Merugud Uilix Maicc Laertios” (Wędrówki Ulissesa syna Laertiosa) – zob. R.T. Meyer, *The Middle Irish Odyssey: folktale, fiction or saga?*, „Modern Philology” 50, 1952, s. 73–78; B. Hillers, *The Odyssey of a Folktale: „Merugud Uilix Maicc Laertios”*, „Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium” 12, 1992, s. 63–79. Powstawały także irlandzkie wersje tekstów Wergiliusza, Stacjusza itd.

¹¹ N. Rogosz, *Geneza wojny domowej lat 49 – 48 p.n.e. a jej ujęcie w relacji Aulusa Hircjusza*, „Historia i Współczesność” 6, 1982, s. 7 – 30.

¹² V. Buchheit, *Statius’ Geburtstagsgedicht zu Ehren Lucans (Silv. 2, 7)*, „Hermes” 88, 1960, s. 231–249.

wpływowi nowego prefekta pretorianów Ofoniusza Tygellina. Przystępując do pracy nad poematem, Lukan dysponował licznymi dziełami historycznymi oraz poematami poruszającymi wspomniany temat¹³. Samobójcza śmierć autora w 65 roku¹⁴ nastąpiła przed zakończeniem prac nad utworem, tak więc *Bellum Civile* pozostało niedopracowane i niedokończone. Niemniej samobójstwo Nerona w 68 roku oraz dojście do władzy Wespazjana spowodowało, że utwór zaczął bez przeszkód funkcjonować w odbiorze publicznym. Także w średniowieczu znajdziemy ślady obecności tekstu Lukana w lekturach szkolnych¹⁵. Trudno natomiast dokładnie określić, kiedy poemat dotarł do Irlandii oraz jaki był faktyczny zasięg jego recepcji na wyspie. Być może, jego upowszechnienie należy wiązać z osobą żyjącego w IX wieku Seduliusa Młodszeo, nauczyciela i komentatora autorów rzymskich¹⁶. Niemniej tekst *Cath Catharda* prawdopodobnie powstał w XII wieku na fali mody zakładającej tworzenie irlandzkich wersji rzymskich utworów. Oprócz irlandzkiej wersji tekstu Lukana w średniowieczu Irlandczycy przerobili m.in. *Eneidę* Wergiliusza¹⁷ oraz *Thebaidę* pióra Stacjusza¹⁸.

Tekst *Bellum Civile* został przekazany w licznych IX-XI-wiecznych rękopisach oraz jeszcze liczniejszych XV-wiecznych kopiach, poprawianych i opatrzonych glossami oraz scholiami¹⁹. Od XV wieku utwór upowszechniał się także dzięki wersjom drukowanym. Jako że był jednym z tekstów szkolnych, można zakładać, iż musiał być znany przynajmniej w kręgach kościelnych oraz szkołach przyklasztornych. Prawdopodobnie tą właśnie drogą dotarł do Irlandii, gdzie stał się podstawą do stworzenia lokalnej wersji rzymskiej wojny domowej.

Utwór irlandzki, spisany prozą, składa się z dwudziestu jeden rozdziałów, które w bardziej lub mniej luźny sposób nawiązują do poematu Lukana. W obydwu tekstach znaczącą rolę odgrywają przepowiednie oraz znaki wieszczce

¹³S. M. Wheeler, *Lucan's reception of Ovid's Metamorphoses*, „*Arethusa*” 35, 2002, s. 361–380; V. Di Benedetto, *Foscolo fra Virgilio e Lucano*, „*Maia*” 53, 2001, s. 431–441

¹⁴J. Tusiani, *The Death of Lucan*, „*Forum Italicum*” 35, 2001, s. 211–218.

¹⁵E. D'Angelo, *La Pharsalia nell'epica latina medievale*, [w:] *Interpretare Lucano. Miscelanea di studi*, a cura di P. Esposito/L. Nicastrì, Università degli studi di Salerno, *Quaderni del dipartimento di scienze dell'antichità*, Napoli 1999, s. 389–453.

¹⁶O. Skutsch, *Lucan and Sedulius Scottus*, „*Classica & Mediaevalia. Revue Danoise De Philologie et d'Historie*” 24, 1962, s. 133.

¹⁷E. Poppe, *Imtheachta Aeniassa: Virgil's „Aeneid” in Medieval Ireland*, „*Classis Ireland*” 11, 2004, s. 74–94; por. I. Kobus, *Imtheachta Aeniassa: Aeneis-Rezeption im irischen Mittelalter*, „*Zeitschrift für celtische Philologie*” 47, 1995, s. 76–86.

¹⁸B. Miles, *Riss in mundtuirc: The Tale of Harmonia's Necklace and the Study of the Theban Cycle in Medieval Ireland*, „*Ériu*” 57, 2007, s. 67–112; por. D. Ó hAodha, *The Irish version of Statius' Achilleid*, „*Proceedings of the Royal Irish Academy*” 79, 1979, s. 83–138.

¹⁹H. C. Gotoff, *The textual tradition of Lucan in the ninth century*, Cambridge 1966; P. Tremoli, *De Lucani Codice Ravennati 100*, Università degli studi di Trieste. *Facoltà di lettere di filosofia. Istituto di filologia classica*, Tergeste 1955; R. Badali, *I codici bolognesi di Lucano*, „*Rivista di Cult. Clas. et Medioevale*” 16, 1974, s. 191–213; R. Badali, *I codici romani di Lucano II*, „*Bolletino del Comit. per la Prepar. Dell'Ed. Naz dei Class. greci e latini*” 22, 1974, s. 3–48.

dotyczące lub poprzedzające opisywane wydarzenia²⁰. Mimo większej liczby rozdziałów utwór irlandzki nie jest dłuższy niż rzymski poemat. *Cath Catharda* nie zachowuje także dokładnego chronologicznego czy problematycznego układu *Bellum Civile*. W różnych fragmentach utworu znajdziemy parafrazy czy wręcz dosłowne kopie części różnych ksiąg, chociaż niektóre z wydarzeń znanych z oryginalnego tekstu zostały pominięte. Być może, Irlandczycy uznali je za niezbyt istotne dla akcji utworu. Także kompozycja tekstu irlandzkiego odbiega od oryginalnego zamysłu rzymskiego autora, zamykającego swój utwór w dziesięciu pieśniach. Również wybór formy literackiej, czyli w tym przypadku prozy, stanowi odejście od pomysłu Rzymianina.

Największe odstępstwo w treści *Cath Catharda* znajdujemy w rozdziale pierwszym pt. „Do Chogadh Síuialta na Romhanach, dia n-goireid Gaoidheil in Cath Cathardha”²¹ oraz drugim zatytułowanym „Sluioigheadh Cesair in inis Bretand”²². W rozdziale pierwszym zostało wspomnianych sześć królestw, na które był podzielony świat i które następowały po sobie. Jako pierwszych wymieniono Asyryjczyków, następnie Medów, Persów, Chaldejczyków, Greków oraz jako ostatnich Rzymian. Przedstawiono także władców będących budowniczymi potęgi poszczególnych królestw. Najszerzej omówiono Rzym łącznie z przytoczeniem struktury urzędów, wspomniano także pierwszy triumwirat oraz małżeństwo Pompejusza z córką Cezara. Wspomniano także walki Cezara w Galii oraz Krassusa z Partami. Wprawdzie rozdział pierwszy różni się treścią od pieśni I znanej z poematu Lukana, to jednak pełni on podobną funkcję: wprowadza w problematykę i daje krótki zarys wydarzeń politycznych poprzedzających sytuację omawianą w dalszej części utworu. Wiele wskazuje, że przedstawione powyżej fragmenty rozdziału pierwszego, w którym wymieniono sześć następujących po sobie królestw, może stanowić nawiązanie do wizji biblijnego Daniela²³. Obwieszcza on królowi sześć monarchii, które powstaną po upadku jego własnej²⁴. W podobny sposób ujęto to w *Cath Catharda*.

Zupełnie niezwiązany z treścią pracy rzymskiego poety zdaje się także rozdział drugi *Cath Catharda*. Rozpoczyna się od przypomnienia wyprawy Cezara do Galii i przekroczenia Renu, a także wkroczenia na terytorium Morynów, skąd

²⁰B. Dick, *Fatum and Fortuna in Lucan's Bellum Civile*, „Classical Philology” 62, 1967, s. 235–242; B. Dick, *The role of the oracle in Lucan's De Bello Civili*, „Hermes” 93, 1965, s. 460–466; J. R. Murdock, *Fatum and fortuna in Lucan's Bellum Civile*, New Haven 1970; F. Barrechea, *The star signs at Brundisium. Astral symbolism in Lucan 2.691–2*, „The Classical Quarterly” 54, 2004, s. 312–317.

²¹*Cath Catharda* 1 [„O Wojnie domowej Rzymian, którą Gaelowie nazywają Cath Catharda”].

²²*Cath Catharda* 2 [„Przyjęcie Cezara w Brytanii”].

²³*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Warszawa 1980, zob. Daniel II, 37.

²⁴H.H. Rowley, *Darius the Mede and the Four World empires in the Book of Daniel: A Historical Studies of Contemporary Histories*, Cardiff 1935; J.H. Walton, *The Four Kingdoms of Daniel*, „Journal of the Evangelical Theological Society” 29, 1986, s. 25–36.

wódz przepłynął się do Brytanii. Wydarzenia te miały mieć miejsce w 393 roku od założenia Rzymu i sześćdziesiąt lat przed narodzinami Chrystusa²⁵. Zgodnie z przekazem przeprawy miał dokonać na 80 wybudowanych w tym celu statkach. Wspomniano o burzy, która zdziesiątkowała flotę, oraz o stratach w ludziach i powrocie na Wyspę następnej wiosny. W kolejnej wyprawie miało uczestniczyć 600 statków. Po przybyciu do Brytanii miał wysłać na rekonesans wojsko pod dowództwem Tytusa Labienusa. Ponownie szturm dokonał spustoszeń we flocie Cezara. Sześćdziesiąt statków nie nadawało się do naprawy. Doszło także do zwycięskiej dla Rzymian bitwy z Brytami oraz spotkania z Cassielaunusem – wodzem Trynowantów. Po podbiciu Wyspy Cezar miał powrócić do Galii. Czytając wspomniany rozdział, można odnieść wrażenie, że mamy do czynienia z fragmentem zaczerpniętym bezpośrednio z *Bellum Gallicum* Cezara²⁶. Jednak źródłem tego fragmentu nie był przekaz rzymskiego wodza, a *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* Bedy Czcigodnego²⁷.

Rozdział drugi *Cath Catharda* jest w zasadzie wierną kopią jednego z fragmentów tego utworu, z tym że przełożoną na irlandzki²⁸. Kluczowe miejsca brzmią praktycznie tak samo: np. w tekście Bedy pojawia się stwierdzenie uściślające chronologię wydarzeń: „Uerum eadem Britannia Romanis usque ad Gaium Iulium Caesarem inaccessa atque incognita fuit; qui anno ab Urbe condita DCXCIII, ante uero incarnationis dominicae tempus anno Lxmo”²⁹ natomiast w „Cath Catharda” możemy przeczytać „Isin tresbliadaïn nóicat for D C ó cumdach na Rómha ic Romuil, & isin sesedmad bliadain ria n-gein Críst ro ordnedh Césair a n-dictatóirecht la Romanchu”³⁰. W kolejnej części fragmentu znajdziemy u Bedy „In huius ulteriore ripa Cassobellauno duce inmensa hostium multitudo consederat, ripamque fluminis ac pene totum sub aqua uadum acutissimis sudibus praestruxerat” a w tekście irlandzkim „Ro búí slógh mór do Bretnaibh for bruachaibh in t-srotha icá fritholumh, Cassobellanus ainm in taisigh búí léo”³¹. Zacytowane fragmenty nie stanowią wyjątku. Cały drugi rozdział *Cath Catharda* jest bez wątpienia kopią fragmentu pracy średniowiecznego mnicha³². Jeżeli przyjrzymy się przytoczonym powyżej fragmentom *Cath Catharda* oraz

²⁵ *Cath Catharda* 2.

²⁶ C. Iulii Caesaris, *Commentarii rerum gestarum*, ed. O. Seal, I. *Bellum Gallicum*, Lipsiae 1968.

²⁷ Bede's *Ecclesiastical History of the English People*, ed. B. Colgrave, R. A. B. Mynors, Oxford 1969.

²⁸ *Ibidem*, I, 2.

²⁹ *Ibidem*, I, 2.

³⁰ *Cath Catharda* 2 [„W 693 roku od założenia Rzymu przez Romulusa i 60 lat przed narodzeniem Chrystusa Cezar został ogłoszony przez Rzymian dyktatorem”].

³¹ [„Wielka armia Brytów czekała na niego na brzegu rzeki. Ich wódz miał na imię Cassielaunus”].

³² P. H. Blair, *The World of Bede*, Cambridge 1990; W. A. Goffart, *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550–800): Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*, Princeton 1988.

Historia ecclesiastica gentis Anglorum, to zauważymy, że zarówno w przypadku kompozycji, jak i treści czy języka nie ma między tymi fragmentami większych różnic. Bez wąpienia tekst Bedy stanowił podstawę do opisu działań Gajusza Juliusza Cezara w Brytanii, przekazanych w *Cath Catharda*. Teksty są niemal identyczne, w związku z czym nie ma wąpliwości, iż podstawą tekstu irlandzkiego nie mogło być inne źródło narracyjne. W pracy Lukana nie znajdziemy tak szerokiego opisu wyprawy Cezara do Brytanii, chociaż wzmianki na ten temat pojawiały się przy opisach dokonań wodza. Zatem ta część tekstu nie jest parafrazą bądź kopią tekstu rzymskiego poety. Upada także teza, iż opis mógł zostać zaczerpnięty bezpośrednio z *Bellum Gallicum* Cezara, ponieważ w przekazie przytoczono wydarzenia i liczby, które w pracy rzymskiego wodza albo nie pojawiły się wcale, albo zostały przedstawione w inny sposób, np. we fragmencie rozpoczynającym opis wyprawy nie ma daty, pada jedynie stwierdzenie: „exigua parte aestatis reliqua Caesar”³³. Jak widać, jedynym odniesieniem do chronologii jest określenie pory roku. Różnice pojawiają się także przy określeniu liczebności statków Cezara oraz wielu innych miejscach³⁴. Nie ma zatem wąpliwości, że autor *Cath Catharda* musiał zaczerpnąć informacje z innego źródła. Odmienny jest także język i styl, jakim napisano obydwa teksty. Trudno jednoznacznie stwierdzić, dlaczego opisując wyprawę Cezara do Brytanii, autor nie sięgnął po pamiętnik wodza. Być może, w środowisku, w którym powstawał tekst, oraz w okresie, gdy go spisano, praca Bedy Czcigodnego była znacznie bardziej popularna oraz dostęp do niej był łatwiejszy.

Zdecydowane nawiązania do *Bellum Civile* zaczynają się pojawiać już w rozdziale trzecim *Cath Catharda*, noszącym tytuł „Adhbhar In Cath Cathardha anno”³⁵. W tekście irlandzkim rozdział ten poświęcono przyczynom wybuchu wojny domowej. Znajdziemy tam wzmiankę m.in. o narastającym konflikcie między Cezarem a Pompejuszem. Jednakże jako pierwszą przyczynę wymieniono bogacenie się Rzymian i coraz większe rozwarstwienie społeczne, tak że jedni stawali się lepsi od drugich. Drugą miał być podział Imperium między trzech ludzi, czyli ewidentne nawiązanie do utworzonego triumwiratu. Kolejną z wymienionych przyczyn było zabójstwo Marka Krassusa, który utrzymywał równowagę między Juliuszem Cezarem a Pompejuszem Wielkim. Wspomniano także o śmierci małżonki Pompejusza Julii. Jako córka Cezara gwarantowała zachowanie poprawnych stosunków między politykami³⁶. Nie bez znaczenia była

³³Caes. Gall. IV, 20, 1.

³⁴Caes. Gall. IV, 22. W *Cath Catharda* oraz pracy Bedy Czcigodnego wspomniano o 80 okrętach. Zgodnie z przekazem Cezara 80 było okrętów transportowych, na których przewieziono dwa legiony; do tego należy doliczyć okręty wojenne oraz dodatkowych 18 statków transportowych przydzielonych konnicy.

³⁵*Cath Catharda* 3 [„Przyczyna wojny domowej”].

³⁶Bardzo podobny w brzmieniu ustęp znajdziemy u Lucjusza Anneusza Florusa (Florus 13), stąd sugestia niektórych badaczy, że jego praca mogła stanowić podstawę tego fragmentu.

ich własna ambicja i duma. Wskazano także na pięcioletnie działania Cezara w Galii, którym sprzeciwiał się senat. Omówienie przyczyn wojny znajdziemy w pierwszej pieśni *Bellum Civile* Lukana. Rzymski poeta rozpoczyna od wzmianek dotyczących osobistych przyczyn konfliktu, czyli na temat rywalizacji obydwu wodzów. Wskazuje na zazdrość Pompejusza o dokonania Cezara w Galii³⁷, a także dumę tego ostatniego. Wręcz stwierdza: „nec quemquam iam ferre potest Caesarue priorem Pompeiusue parem”³⁸. Podobnie jak w przypadku wersji irlandzkiej zaraz po informacji o konflikcie między Cezarem i Pompejuszem otrzymujemy opis wzrostu zamożności Rzymian. Zgodnie z opinią autora, spowodowało to, że Rzymianie przestali zachowywać umiar, co zgubnie wpłynęło na dalsze losy Rzymu³⁹. Zaczęły się szerzyć zbrodnie, przekupstwa polityczne, odbierano ludziom majątki. Powodowało to zamęt oraz wojnę, która miała być dla wielu korzystna. W poemacie Lukana znajdziemy także wersy dotyczące Krassusa, powstrzymującego pozostałych dwóch triumwirów, oraz Julii, o której tak autor pisze: „quod si tibi fata dedissent maiores in luce moras, tu sola furem inde uirum poteras atque hinc retinere parentem armatasque manus excusso iungere ferro”⁴⁰.

Analizując przyczyny wojny domowej pojawiające się w obydwu utworach, trudno zaprzeczyć ich uderzającemu podobieństwu. Właściwie to nie tyle podobieństwo, ile dokładne powtórzenie argumentów Rzymianina. W znacznie późniejszym chronologicznie utworze pt. *Cath Catharda* znajdziemy wszystkie przyczyny wojny, które Lukan przedstawił w *Bellum Civile*. Drobną różnicę będzie stanowiła kompozycja fragmentu, ponieważ rzymski poeta księgę pierwszą w wersach dotyczących przyczyn wojny rozpocznie od przytoczenia śmierci Krassusa oraz wpływu Julii na obydwu wodzów, następnie skupi się na ich wzajemnej rywalizacji, a dopiero na końcu przejdzie do ogólnych przyczyn wojny. Tekst irlandzki tzw. ogólne przyczyny przedstawi zaraz po wzmiance na temat konfliktu między dwoma Rzymianami, zaś kwestie dotyczące Krassusa i Julii będą jedynie podsumowaniem⁴¹. W tekście irlandzkim ich śmierć jest potraktowana nie jako jedna z przyczyn wojny, a jedynie wspomniana jako tło pogłębiającego się konfliktu między Pompejuszem a Cezarem.

Badając tekst *Cath Catharda*, można odnieść wrażenie, że na pierwszej pieśni *Bellum Civile* oparte zostały rozdziały 1–8. W kolejnych częściach przedstawiono sylwetkę Cezara⁴², opisano zdobycie Ariminum⁴³, ukazano armię Cezara, a także omówiono w zarysie miejsca, w których wódz prowadził

³⁷ Lucan I, 121–123.

³⁸ Lucan I, 125–126.

³⁹ Lucan I, 160–167.

⁴⁰ Lucan I, 114–116.

⁴¹ Istnieją sugestie, że opis śmierci Krassusa może pochodzić z tekstu Florusa.

⁴² *Cath Catharda* 4.

⁴³ *Cath Catharda* 5.

swoje działania oraz zgromadzone przez niego wojska⁴⁴. Fragment ósmy omawia znaki i przepowiednie poprzedzające wojnę⁴⁵. Opis wkroczenia wojsk do Ariminum znajdziemy także u Lukana⁴⁶. Po przedstawieniu tego wydarzenia rzymski poeta ukazał spotkanie Cezara z Gajuszem Skryboniuszem Kurionem⁴⁷, wydarzenie to zostało ukazane także w *Cath Catharda*⁴⁸. Kolejne wersy dotyczą wojsk Cezara ściągających pod jego dowództwo⁴⁹. Analogiczny fragment znajdujemy w utworze irlandzkim. W obydwu pracach pojawiają się fragmenty dotyczące druidów⁵⁰. Jednakże mimo wszystkich wspomnianych analogii w kontekście pracy Lukana najciekawszy jest rozdział ósmy. Wymienione zostały w nim wieszczce znaki, które ukazały się Rzymianom jako ostrzeżenie. Wspomniano m.in. pojawienie się nowej nieznaney dotąd gwiazdy, którą zidentyfikowano jako kometę. W *Cath Catharda* pada stwierdzenie „Atconncadar araili rind ann co ruithnibh roedrochtaibh & co trillsib tendtidib for esrediudh ass, in retlu mongach insin, & ni ro artraigh sen riam acht la cumscugudh flaitiusa, na clodh catha, nó la bás airdrigh”⁵¹, natomiast w *Bellum Civile* poeta napisał: „ignota obscurae uiderunt sidera noctes ardentemque polum flammis caeloque uolantes obliquas per inane faces crinemque timendi sideris et terris mutantem regna cometen”⁵². Pochodzący z dwóch różnych utworów fragment dotyczący pojawienia się komety jako znaku wróżebnego brzmi niemal identycznie. Zgodnie z tekstem irlandzkim ogień płonął światłem jaśniejszym niż niebiańskie, pojawiły się niebiańskie światła, gwiazda nocna miała się ukazać w samo południe. Wersy przekazujące wieści o identycznych znakach wróżebnych znajdziemy u Lukana⁵³. Z góry Etny wypłynęła rzeka ognia, co rzymski poeta opisuje następująco „ora ferox Siculae laxauit Mulciber Aetnae, nec tulit in caelum flammis sed uertice pronos ignis in Hesperium cecidit latus”⁵⁴, święty ogień w sanktuarium Westy podzielił się na dwie części, ptaki

⁴⁴ *Cath Catharda* 6–7.

⁴⁵ *Cath Catharda* 8.

⁴⁶ Lucan I, 228–261.

⁴⁷ Lucan I, 262–276. Na temat Kuriona zob. W. K. Lacey, *The tribunale of Curio*, „Historia” 10, 1961, s. 318–329.

⁴⁸ *Cath Catharda* 6.

⁴⁹ Lucan I, 393–465.

⁵⁰ Lucan I, 450–461; *Cath Catharda* 7.

⁵¹ *Cath Catharda* 8 [„Tej nocy pojawiły się na niebie gwiazdy, jakich nikt dotąd nie widział. Takiej wielkości, ilości i okropieństwa nikt dotąd nie widział. Potem ujrzeni niebieską, płonąca jasnym światłem na firmamencie nieba, jak grzywa płomienia i ognia nad ich głowami. Ujrzeni niechybnie gwiazdę z najjaskrawszymi promieniami i płomiennymi puklami ciągnącymi się z niej: to jest Kometą”].

⁵² Lucan I, 526–529.

⁵³ Lucan I, 530–539.

⁵⁴ Lucan I, 545–547. Bardzo podobny fragment znajdziemy w *Cath Catharda*, zob. *Cath Catharda* 8. „Rosceastar sliabh n-Ethna sruaim tened trichemruaid isin t-slis ba comnesa do tír na h-Edaili, gu ro lae ar daini & cethra ann. Ro artraigh ann dano fordath fuilidhi for saebcori mara

nocne widziano latające w ciągu dnia, a dzikie zwierzęta opuszczały lasy⁵⁵. Ze względu na liczne wieszczce znaki zwrócono się do mieszkającego w Etrurii słynącego ze zdolności magicznych wieszca⁵⁶. Zgodnie z *Cath Catharda* wezwano dwóch słynnych augurów Arunsa i Figulusa, aby przepowiedzieli przyszłość⁵⁷. Dokładnie taki sam rozwój sytuacji znajdziemy w tekście Lukana⁵⁸. Poszczególne znaki wróżebne w tekście irlandzkim następują w tej samej kolejności, co w utworze rzymskiego poety. Mamy także do czynienia z tym samym rodzajem znaków wieszczych w przypadku obydwu prac. Analogie, które zachodzą między wymienionymi wydarzeniami, są tak istotne, ponieważ znaki profetyczne wymienione w *Cath Catharda* musiały mieć rzymskie pochodzenie. Nie chodzi tu tylko o wzmianki np. o ogniu w świątyni Westy, ale o cały zestaw symboli, które jako znaki wróżebne były charakterystyczne dla Rzymian. Większość z nich nie pełniła podobnej funkcji w kulturze celtyckiej, tak więc ich pojawienie się w tekście musiało mieć inne źródło niż rodzima tradycja. Co ważniejsze, w większości prac autorów rzymskich, w których spotkamy się ze znakami ostrzegawczymi o nadprzyrodzonym pochodzeniu, ich zestaw będzie tradycyjnie podobny⁵⁹. Jediną różnicą między tekstem irlandzkim a łacińskim jest wspomnienie w tym pierwszym Badb, pojawiającej się co noc na polach bitew w Irlandii i ponagląjącej Rzymian do walki. Badb była celtycką boginią wojny, przybierającą postać kruka, charakterystyczną przede wszystkim dla wysp⁶⁰. Być może, bogini ta nie była na kontynencie w ogóle znana. Jej pojawienie się w tekście *Cath Catharda* jest jedynym odstępstwem od oryginalnej pracy Lukana.

Rozdziały 9–21 nawiązują do pieśni II–VII, znanych z poematu Marka Anneusza Lukana. Pierwszy ślad związku między utworami znajdujemy już we fragmencie 9 i pieśni drugiej. W *Cath Catharda* rozdział został zatytułowany „Bethu Cait annso sis”⁶¹. Przedstawiono w nim rozmowę między Brutusem i jego wujem Katonem dotyczącą rywalizacji między Cezarem a Pompejuszem

Turrein fri h-eadh lae go n-aidhchi” [„Góra Etna wyrzuciła gwałtownie rzekę czerwonego ognia, powodując po stronie Italii rzeź wśród ludzi i bydła. Potem gdy minął dzień i noc, krwawy kolor pojawił się w odmętach Morza Tyrreńskiego”].

⁵⁵ *Cath Catharda* 8. Opis tych znaków znajdziemy także u Lukana (I, 549–560).

⁵⁶ C. L. Guittard, *Etrusca disciplina chez Lucain*, [w:] *Les écrivains et l’Etrusca disciplina de Claude à Trajan*, Tours 1995, s. 94–104.

⁵⁷ *Cath Catharda* 8.

⁵⁸ Lucan I, 584–672.

⁵⁹ Znaki ostrzegawcze pojawiają się zarówno u Liwiusza, jak i Tacyta oraz właściwie wszystkich historyków rzymskich. Zazwyczaj znaków był podobny, np. dzikie zwierzęta zachowujące się inaczej niż zwykle, spadające z nieba kamienie, niezwykle zachowujące się święte zwierzęta lub ogień, nietypowe zjawiska atmosferyczne itd.

⁶⁰ W.M. Hennessy, *The Ancient Irish Goddess of War*, „Revue Celtique” 1, 1870–72, s. 32–37; B. Gierek, *Celtyckie boginie wojny*, „Studia Religioica” 36, 2003, s. 1–21.

⁶¹ [„Żywot Katona”].

oraz wojny domowej. Katon jest jej zdecydowanym przeciwnikiem⁶². Dokładnie taki sam wydzźwięk ma rozmowa polityków przedstawiona w pracy Lukana. Najpierw przemawia Brutus⁶³, następnie otrzymujemy odpowiedź Katona⁶⁴. Podobieństwo obydwu tekstów staje się jeszcze bardziej uderzające, gdy porównamy część dotyczącą Marcji. Rzymski poeta poświęca sprawie powrotu Marcji znaczną liczbę wersów, podkreślając i zarysowując w ten sposób pewne cechy charakteru Katona⁶⁵. Dokładnie ta sama sytuacja zostaje przedstawiona w tekście irlandzkim⁶⁶. Jednoznacznie wskazuje to na fakt, iż *Bellum Civile* było tu pierwowzorem przedstawionego wydarzenia. Nie chodzi tylko o prawie identyczne sformułowania czy przywoływane sytuacje, różnice wynikają przede wszystkim z odmienności formy. Analizując tekst, patrząc, które fragmenty pracy Lukana pojawiają się, a które nie, można odnieść wrażenie, że autor nie do końca „czuł” temat. Prawdopodobnie dlatego czasem w tekście irlandzkim znajdujemy fragmenty *Bellum Civile*, odnoszące się do wydarzeń nie będących jakoś ściśle związanych z samą wojną, chociaż zazwyczaj skróty następują w miejscach, gdzie w tekście Lukana mamy do czynienia z opisami osób i wydarzeń stanowiących dalsze tło konfliktu. Jednoznacznie nie mamy do czynienia z przekładem tekstu łacińskiego na irlandzki. Jest to raczej luźna autorska kompilacja tekstu Lukana. Czasem znajdujemy w tekście dodatki utworów innych autorów, jak np. Bedy Czcigodnego. Można odnieść wrażenie, że rolą *Cath Catharda* było przybliżenie irlandzkim czytelnikom rzymskiej wojny domowej. Stąd w tekście irlandzkim nawiązania do wysp, w tym opis wyprawy Cezara, których nie znajdziemy w oryginale czy odniesienia do miejscowych symboli i bóstw jak Badb. Do pieśni drugiej nawiązują także rozdziały 10–11 *Cath Catharda*, przedstawiające wkroczenie Cezara do Italii⁶⁷ oraz siły zbrojne Pompejusza⁶⁸. Również u Lukana znajdziemy opis wkroczenia wojsk Cezara na Półwysep Apeniński oraz reakcję poszczególnych miast⁶⁹. W poemacie wersy dotyczące Pompejusza i jego armii zaczynają się od przytoczenia przemowy wodza do żołnierzy⁷⁰, natomiast w tekście irlandzkim nacisk został położony na wymienienie jego wojsk⁷¹. Jest to dosyć zasadnicza różnica, jednak wynika ona raczej ze stylu pisarskiego. Dla utworów rzymskich, zarówno prozaicznych, jak i poetyckich, charakterystyczne jest wkładanie w usta poszczególnych wodzów

⁶² *Cath Catharda* 9.

⁶³ Lucan II, 234–284.

⁶⁴ Lucan II, 285–325.

⁶⁵ Lucan II, 326–391.

⁶⁶ *Cath Catharda* 9.

⁶⁷ *Cath Catharda* 10.

⁶⁸ *Cath Catharda* 11.

⁶⁹ Lucan II, 439–525.

⁷⁰ Lucan II, 526–595.

⁷¹ *Cath Catharda* 11.

bardziej lub mniej rzeczywistych mów skierowanych do żołnierzy. Jest to swoistego rodzaju maniera, którą możemy zaobserwować nie tylko w odniesieniu do dowódców rzymskich, ale także barbarzyńskich, np. celtyckich⁷². Prawdopodobnie autor *Cath Catharda* zrezygnował z tego typu przemów do wojska, ponieważ dla Celtów nie były one czymś naturalnym, tak więc mogły zostać niewłaściwie odebrane. Wprawdzie w czasach archaicznych wojownicy celtyccy stając do indywidualnych walk, wyliczali zwycięstwa swoje i swoich przodków, ale zachowania te miały zupełnie inny cel⁷³. Zresztą niezależnie od znaczenia tych działań dla społeczności celtyckiej nie miały one formy przemowy skierowanej do zgromadzonych.

Rozdział dwunasty *Cath Catharda* opowiada o zdobyciu Massylii⁷⁴ i jest wzorowany na wersach pieśni trzeciej. Lukan opisuje wysłanie poselstwa do Cezara⁷⁵, odpowiedź wodza⁷⁶, oblężenie miasta⁷⁷, święty gaj i jego wycięcie⁷⁸ oraz w końcu szturm na miasto⁷⁹. W podobny sposób rozpoczyna się opis działań wodza w tekście irlandzkim⁸⁰. Opuszcza on Rzym i kieruje się do Hiszpanii. Wszystkie miasta po drodze dają mu zakładników, oprócz Massylii. W podobny sposób przedstawiono propozycję władz miasta, oblężenie oraz wycięcie gaju. Chociaż można odnieść wrażenie, że w poemacie Lukana został on opisany w szerszy i dokładniejszy sposób⁸¹. Jednak określenia i porównania są niemal identyczne. Nie ma wątpliwości, iż tekst rzymskiego poety stanowił pierwowzór tego tekstu. Trzynasty rozdział *Cath Catharda* przenosi nas do Hiszpanii⁸². Wydarzenia te Lukan opisał w pieśni czwartej⁸³. Podobnie jak w przypadku przytoczonych już fragmentów tekstów mamy do czynienia z bardzo wiernym naśladowaniem treści oryginalnego rzymskiego tekstu. Następne trzy rozdziały zostały

⁷² Z tego typu zabiegami spotkamy się m.in. u Tacyta, który w usta Kalgakusa wkłada przemowę skierowaną do wojska, pod względem stylu i konstrukcji typowe dla wodzów rzymskich – zob. Tac. *Agr.* 31–33.

⁷³ „Przechwałki” wojowników były związane ze znaczeniem wojny w społeczeństwie celtyckim. Zwycięzca zdobywał pozycję, cieszył się szacunkiem współplemieńców. W wyliczaniu przez przeciwników zwycięstw swoich i swoich przodków chodziło o odpowiednie zademonstrowanie swej siły. Pokonanie tak znamienitego wroga przynosiło jeszcze większą chwałę, natomiast klęska z jego ręki nie była aż tak upokarzająca dla przegranego i jego plemienia.

⁷⁴ *Cath Catharda* 12.

⁷⁵ Lucan III, 304–355.

⁷⁶ Lucan III, 356–374.

⁷⁷ Lucan III, 375–398.

⁷⁸ Lucan III, 399–455.

⁷⁹ Lucan III, 456–508.

⁸⁰ *Cath Catharda* 12; w podobny sposób Lukan opisuje opuszczenie Rzymu przez Cezara, który kierował się do Hiszpanii – zob. Lucan III, 298–303.

⁸¹ Ch. Saylor, *Open and shut: The battle for Massilia in Lucan, Pharsalia III*, „Latomus” 62, 2003, s. 381–386.

⁸² *Cath Catharda* 13.

⁸³ Lucan IV, 1–55.

poświęcone tragicznej śmierci Wultejusza⁸⁴, Gajusza Skryboniusza Kuriona⁸⁵ oraz Appiusza Klaudiusza Pulchera⁸⁶. Bardzo ciekawa w tym przypadku jest kompozycja tekstu. U Lukana ich śmierci poświęcono osobne wersy w ramach pieśni czwartej⁸⁷, jednak nie zostały wyeksponowane tak, by stanowiły centrum wydarzeń. W *Cath Catharda* wygląda to zupełnie inaczej. Każdemu z Rzymian poświęcono osobny rozdział, co razem z opisem śmierci centuriona Scevy⁸⁸ stanowi znaczny procent całego tekstu, nieporównywalnie większy niż w tekście rzymskiego poety. Prawdopodobnie ta znaczna dysproporcja w konstrukcji wynika z niezwyklej popularności, jaką w Irlandii cieszyły się tzw. *aided*, czyli opowieści o śmierci poszczególnych celtyckich herosów⁸⁹. Do dnia dzisiejszego stanowią jedną z największych zachowanych grup tekstów. Prawdopodobnie wspomniani Rzymianie zostali przez autora potraktowani w podobny sposób. Ich śmierć stała się kanwą formy literackiej cieszącej się dużą popularnością. Nie jest zatem niczym specjalnie dziwnym, że irlandzki autor poświęcił więcej miejsca na rozbudowę wątku, który mógł się cieszyć większym zainteresowaniem rodzimych odbiorców.

Szczególnie ciekawe są trzy ostatnie rozdziały *Cath Catharda*⁹⁰. Rozdział dziewiętnasty poświęcono na opis Tessalii. Analogiczny opis pojawia się u Lukana w pieśni szóstej⁹¹. W obydwu tekstach Tessalia jest potraktowana jako sroga kraina, pełna tajemniczej magii, w której rosną wszelkiego rodzaju szkodliwe zioła. Jednak znacznie ciekawsze są występujące w obydwu pracach przepowiednie i wróżebne znaki towarzyszące tym wydarzeniom. W pracy irlandzkiej poświęcono im cały rozdział zatytułowany „Faistine ind arraahta a h-ifernu”. Odpowiednie fragmenty zaczynają się niemal dokładnie tymi samymi słowami. W *Cath Catharda* czytamy: „O ro ordaighset na dá airdrígh sin .i. Poimp ocus Cesair, cechtar a da mórlongphort for lar aentire na Tesaili, ba cinnte & ba deimin la slógu in domuin uile batar ina farrad na dedeltais asind imforrain gan cath”⁹², natomiast w *Bellum Civile* autor stwierdza „hac ubi damnata fatis tellure

⁸⁴ *Cath Catharda* 14; zob. K.O. Eldred, *This ship of fools: Epic vision in Lucan's Vulteius episode*, [w:] *The Roman gaze. Vision, power, and the body*, red. D. Fredrick, Baltimore–London 2002, s. 57–85.

⁸⁵ *Cath Catharda* 15; zob. P. Esposito, *La fine di Curione in Lucano (Phars. IV 581–824)*, „Vichiana” 2.1, 2000, s. 37–54.

⁸⁶ *Cath Catharda* 16.

⁸⁷ Zob. Wultejusz (Lucan IV, 529–581); Gajusza Skryboniusza Kurion (Lucan IV, 787–798).

⁸⁸ *Cath Catharda* 18.

⁸⁹ *Aided* stanowiły osobną grupę tekstów, których treść dotyczyła tylko i wyłącznie śmierci poszczególnych herosów. Do dnia dzisiejszego zachowały się opowieści dotyczące śmierci m.in. Conchobara mac Nessy, Cú Chulainna, Céta mac Mágach, Medb oraz wielu innych – zob. K. Meyer, *The Death Tales of the Ulster Heroes*, Dublin 1906.

⁹⁰ *Cath Catharda* 19–21.

⁹¹ Lucan VI, 333–412.

⁹² *Cath Catharda* 20 [„Kiedy dwaj wodzowie, Pompejusz i Cezar, rozłożyli swoje obozy

locarunt castra duces, cunctos belli praesaga futuri mens agitat, summique grauem discriminis horam aduentare palam est, propius iam fata moueri”⁹³. Także kolejne wersy i fragmenty charakteryzują się uderzającym podobieństwem: obydwie strony postanawiają zasięgnąć rady osób przepowiadających przyszłość. Zgodnie z tekstem *Cath Catharda* Pompejusz zrezygnował z typowych rzymskich wróżb i postanowił zwrócić się w tej sprawie do czarownic, z których słynęła Tessalia⁹⁴. Najbardziej znana wśród nich była Erictho⁹⁵. Tę samą wiedźmę Erictho wspomina Lukan w swoim poemacie⁹⁶. W obydwu utworach podkreślono jej związki z Hadesem oraz wspomniano o zwłokach wykorzystywanych przy tworzeniu zaklęć⁹⁷. Być może chodziło o podkreślenie, do jak mrocznej magii odwołuje się Pompejusz, rezygnując z tradycyjnych rzymskich wróżb. Jako pierwszy w obydwu tekstach zwraca się do czarownicy syn wodza Sekstus. Następnie przedstawiono wybór zwłok oraz sam przebieg rytuału⁹⁸. Ostatecznie czarownica przekazuje swoją przepowiednię. Bez najmniejszych wątpliwości w *Cath Catharda* mamy opis dokładnie tej samej sytuacji, przedstawionej niemal identycznie. Rozdział ma podobny układ oraz styl jak tekst Lukana. Jest mało prawdopodobne, by pierwowzorem rozdziału mógł być inny utwór.

W odróżnieniu od *Bellum Civile* narracja *Cath Catharda* kończy się opisem bitwy stoczonej przez Cezara i Pompejusza Wielkiego na równinie Tessalii, czyli datowaną na 48 rok p.n.e. bitwą pod Farsalos⁹⁹. Podobnie jak w przypadku wcześniej omówionych rozdziałów nie ma większych różnic między tekstem irlandzkim a rzymskim oryginałem. Być może, zakończenie narracji na tym etapie wynikało z faktu, że dla Irlandczyków *Wojna domowa Rzymian*, która zresztą jest głównym tematem utworu zaznaczonym już w tytule i pierwszym fragmencie, kończyła się w chwili klęski Pompejusza pod Farsalos. Na dzień dzisiejszy nic nie wskazuje, by utwór irlandzki miał mieć pierwotnie inną formę lub konstrukcję, jak to sugerują niektórzy badacze w odniesieniu do poematu

w niezwyklej Tessalii. Wszyscy, którzy z nimi byli, zdawali sobie sprawę, że nadchodzi rozstrzygnięcie i nie odejdą stąd bez decydującego starcia”].

⁹³ Lucan VI, 413–416.

⁹⁴ W *Cath Catharda* zostają one określone jako czarownice – druidki. Podobnie tą nazwą określono wymienioną w tekście Medeę. Lukan nie nazywa ich druidkami. Ta różnica może wynikać z konieczności symplifikacji, by czytelnicy irlandzcy, nie znający specyfiki Tessalii, mogli zrozumieć, do jakiego rodzaju kobiet zwracał się Pompejusz.

⁹⁵ *Cath Catharda* 20.

⁹⁶ Lucan VI, 508.

⁹⁷ Wszystkie wzmianki dotyczące czarownicy i jej praktyk magicznych mają sugerować mroczność i niegodziwość tych praktyk. Bez wątplenia chodziło tu także o praktykowanie przez wiedźmę nekromancji, która była szczególnie negatywnie oceniana przez Rzymian – zob. D. Ogden, *Greek and Roman Necromancy*, Princeton 2004.

⁹⁸ *Cath Catharda* 20; Lucan VI, 624–641, 654–718.

⁹⁹ W. E. Gwatkin, *Some Reflections on the Battle of Pharsalus*, „Transactions and Proceedings of the American Philological Association” 87, 1956, s. 109–124.

Lukana. Nie ma także śladów wskazujących na możliwość istnienia rozdziałów, które z różnych powodów nie zachowały się do dnia dzisiejszego. Tekst *Cath Catharda* jest w pełni przemyślaną, zamkniętą konstrukcją, celowo kończącą się właśnie na starciu Cezara z Pompejuszem w 48 roku p.n.e.

Pomimo wykazanych przeze mnie drobnych różnic pomiędzy treścią *Cath Catharda* i *Bellum Civile* nie ma wątpliwości, że tekst irlandzki jest wersją rzymskiego poematu. Nie można zaprzeczyć istnieniu uderzającego podobieństwa między poszczególnymi fragmentami utworów. Także obecność nielicznych fragmentów pochodzących z prac innych autorów nie zmienia faktu, że trzon tekstu irlandzkiego został oparty właśnie na poemacie Lukana. Wprawdzie konstrukcja i forma nie są zupełnie jednakowe, ale część odstępstw wynika z różnic pomiędzy łaciną a średnioirlandzkim, w którym spisano *Cath Catharda*. Nie bez znaczenia jest także fakt, że utwór prawdopodobnie miał przybliżyć Irlandczykom wydarzenia związane z wojną domową w Rzymie, tak więc pewne zmiany mogły wynikać z konieczności dostosowania narracji, tak by była zrozumiała dla czytelników. Nie można także zaprzeczyć, iż powstał na fali popularności tekstów łacińskich, które przerabiano, tworząc ich irlandzkie wersje. W związku z tym nie można zaprzeczyć ewidentnemu związkowi *Bellum Civile* Lukana z irlandzkim *Cath Catharda*.

CATH CATHARDA. AN IRISH VERSION OF BELLUM CIVILE
BY MARCUS ANNAEUS LUCANUS?

S u m m a r y

The Irish literary legacy, as well as the Greek and Roman ones, belongs to one of the oldest legacies in Europe. Among numerous, preserved till nowadays Irish texts, the work *Cath Catharda* seems to be particularly interesting. The work is about the civil war in Rome, which took place in 49–47 B.C. and seems to be an Irish version of *Bellum Civile* by Lukanus. The text is divided into twenty one chapters, which quite exactly copy information, which can be found in Lukanus' Songs I – VII. Only the first two chapters of the Irish work do not refer to the Roman poem, as they are peculiar introduction to political situation in Rome and a story about Caesar's Invasion of Britain. The chapters 3–21 are closely connected with Songs included in *Bellum Civile*. Slight differences which can be noticed in the Irish text are result of the fact that the text is written in prose and specificity of language. In general *Cath Catharda* is a very precise copy of *Bellum Civile*.